

Гордійчук Ольга*к.філос.н., доц.**Державний університет «Житомирська політехніка»*
<https://orcid.org/0000-0003-4606-9188>

Еволюція політичних традицій та ментальності українського суспільства

Анотація. У статті аналізуються процеси формування та еволюції політичних традицій українського суспільства, політичної ментальності, їх вплив на суспільні настрої та ухвалення політичних рішень, що може бути як підтримкою і легітимним фундаментом, так і неприйняттям й запереченням, завадою політично-економічного розвитку.

Завдяки особливостям історичного розвитку й геополітичному розташуванню Україна має міцні зв'язки з європейськими країнами та співзвучні цінності, географічно приналежна до Європи. Фундаментом політичних традицій українців є підтримка демократичних принципів та свобод, неприйняття диктаторських авторитарних практик, здатність українського суспільства до самоорганізації й вибудовування ефективних горизонтальних зв'язків, індивідуалізм. Українці, як і європейці, вважають гідність людської особистості фундаментальною цінністю, а насильство неприйнятним та принизливим. Під час всенародних революцій та в умовах війни українці чинять відважний опір, боронять свою свободу навіть ціною життя. Ці засадничі риси української політичної ментальності сприяли становленню української політичної нації, а у поєднанні з козацькими військовими традиціями, досвідом УПА та низки патріотичних організацій сьогодні впливають на героїчне військове протистояння рф.

Однак тривале перебування українських земель у складі інших державних утворень, нав'язування відмінних моделей бачення світу, цінностей, вірувань, винищення політичної еліти й патріотично налаштованих активістів та їх рідних тощо теж відобразилися у політичних традиціях, настроях, вподобаннях, патернах поведінкових реакцій українського суспільства. Особливо деструктивним був вплив російських державних утворень, період перебування у складі СРСР, що формував свідомість *homo soveticus* – гвинтика у тоталітарній державній системі з обмеженими правами та можливостями.

Ключові слова: політичні традиції; політична ментальність; європейські цінності.

Актуальність теми. Інституалізація політичної культури, формування політичних традицій безпосередньо залежать від історичних умов становлення та функціонування держави, від особливостей соціокультурного й політичного життя народу, специфіки його життєдіяльності, досвіду досягнень та втрат, перемог і поразок тощо.

Політичні традиції, риси політичної ментальності здійснюють вагомий вплив на суспільні настрої, ухвалення політичних рішень, процеси реформування тощо і це може бути як підтримка й легітимний фундамент, так і усвідомлений/підсвідомий опір, заперечення, неприйняття, блокування, навіть у випадку доцільності й сприяння політично-економічному розвитку держави.

Українське суспільство має низку політичних традицій з тисячолітньою історією і такі, що були сформовані менше століття тому, однак міцно закріпилися у суспільній свідомості, бо допомогли вижити/пережити складні часи. В умовах незалежності та військового опору українці переосмислюють свій історичний досвід, цінності, орієнтири, помилки й вірні рішення, шукають відповіді на фундаментальні запитання: Як таке могло статися? Як вижити і перемогти? Ким ми є? Ким ми хочемо бути? та ін.

Комплексний аналіз сформованої історично політичних традицій та основних рис політичної ментальності українського народу дає можливість пояснити суспільні настрої та уподобання, динаміку політичних та соціально-економічних трансформацій, культурні традиції й установки народу як спільноти в цілому та окремих суспільних прошарків зокрема, сформувати узагальнений суспільно-політичний та культурний портрет українців як нації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню українських національних традицій, політичних традицій, певних аспектів політичної ментальності присвячені праці Г. Ващенка, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, О. Кульчицького, В. Липинського, І. Лисяк-Рудницького, О. Субтельного, Б. Цимбалістого та ін. Серед сучасних українських науковців виокремимо

праці В. Бебика, О. Бондаренко, М. Головатого, В. Горбатенка, І. Грабовської, Я. Калакури, М. Козловця, С. Кримського, Л. Нагорної, І. Поліщука, М. Поповича, М. Томенка, О. Рудакевича та ін. Більш глибокого дослідження потребує питання формування та трансформації політичних традицій українського суспільства, що впливають на політичне життя як в конструктивний, так і деструктивний спосіб.

Метою статті є аналіз особливостей формування та еволюції політичних традицій українського суспільства, основних конструктивних та деструктивних рис політичної ментальності, розкриття засадничих ідей та пріоритетів, їх впливу на сучасне політичне життя українців.

Методологія дослідження ґрунтується на методах аналізу і синтезу, узагальнення, системного та структурно-функціонального аналізу, що дозволило розглянути становлення й трансформацію основних українських політичних традицій, дослідити засадничі риси політичної ментальності, їх трансформацію в історичній ретроспективі.

Викладення основного матеріалу. Правова культура, політичні традиції є системою поглядів, оцінок, переконань, установок щодо необхідності та соціальної цінності як юридичних прав, так і обов'язків. Правові ідеали, традиції, стереотипи мислення, поведінкові реакції формуються історично у процесі правової діяльності та є її результатом. Ментальні настанови на всіх рівнях, від ідейно-теоретичного до буденно-емоційного та несвідомого, є невід'ємними компонентами формування правової культури [20, с. 224].

Політичні традиції нації виступають основою її політичної культури. Базуючись на історичній пам'яті народу, вони пропонують перевірені життям способи поведінки й дії, консолідують суспільство, надають йому впевненості у майбутньому. Кожна нація формує власну формулу традиціоналізму як ідеології виживання на основі спадкоємності напрацьованого досвіду. Національні політичні традиції повинні постійно оновлюватися. Вони співіснують у парі з інноваційною діяльністю суб'єктів політики [22, с. 298].

Концептуалізація політичної традиції здійснюється у трьох основних напрямках: по-перше, в контексті інституалізації політичної системи суспільства, по-друге, у зв'язку з процесами модернізації, особливо стосуючись традиційних суспільств та співіснування традиційних та модерних суспільств, по-третє, як ключовий елемент політичної культури та політичної свідомості суспільства, що є важливою структурною підсистемою політичної системи будь-якого суспільства. Політичні традиції визначають соціокультурне середовище, де формуються та діють політичні інститути, взаємодіють суб'єкти політики, які реалізують свої функції у сфері влади, забезпечуючи розвиток (або занепад) політичної системи. Саме тому, розуміння сутності та закономірностей взаємодії держави й суспільства знаходиться в площині феномену політичної традиції [23, с. 149–150].

Як вагома складова частина політичної культури традиція зберігає, відтворює, транслює досвід попередніх поколінь – норми поведінки, симпатії/антипатії, схильності та стереотипи тощо як на свідомому, так і на підсвідомому рівнях. Модернізаційні зміни передбачають низку реформ та нововведень, однак вони мають бути адаптовані до вже існуючих політичних традицій – підсилувати існуючі конструктивні, поступово корегувати деструктивні.

Анігіляція суспільних політичних традицій, їх неврахування суттєво ускладнює комунікацію, й будь-які інтеракції між суспільством і державою, унеможлиблює динамічний розвиток, може загрожувати кризою ідентичності. Трагічний приклад – діяльність Радянського Союзу, а до нього Російської імперії, що відкинули, заборонили, перекреслили демократичні традиції державотворення України, нав'язали тоталітарну модель державного управління, обмежили права й свободи, фізично знищили мільйони опозиційно налаштованих. Нині цю ж завойовницьку й агресивну тактику стосовно нашої країни продовжує рф [9, с. 161].

Помилки в політиці можуть бути результатом незнання політичних традицій, їх ігнорування або навпаки: догматичного наслідування віджилих традицій. Соціально-політичний досвід нації здійснює значний вплив на сучасні політичні процеси, інколи це неможливо пояснити, враховуючи виключно сучасний стан політичних інститутів і співвідношення політичних сил. Політичні традиції, в яких кристалізуються найбільш стійкі елементи історичного досвіду, впливають на вироблення норм, цінностей масової свідомості та мотивації політичної поведінки, що постають важливим фактором функціонування й розвитку всієї політичної системи [15, с. 159].

Політична ментальність є основою політичної культури, своєрідним комплексом поглядів, уявлень, аксіологічних установок та настанов, стереотипів, емоцій, оцінок, що відображають ставлення індивіда/соціальної групи до політичної сфери життєдіяльності, влади, прав та обов'язків, що відповідно до власного досвіду та досвіду попередніх поколінь, стають основою політичної поведінки, способу життя, як усвідомленого, так і неусвідомленого сприйняття явищ політичної дійсності.

Політична ментальність є результатом сукупного впливу умов, механізмів та форм відображення об'єктивної політичної дійсності та становлення універсальних для певної етнокультурної спільноти способів світосприйняття, світовідчуття, світорозуміння й поведінки у полі взаємодії суб'єктно-об'єктних політичних відносин, що виражається у відносно єдиних способах сприйняття, інтерпретації та реагування на події політичної реальності. Вона формується під час становлення, розвитку, задоволення потреб та

інтересів політичних суб'єктів відповідно до особливостей перебігу політичного процесу. Таким чином політична ментальність є системою соціально-політичних орієнтирів, своєрідною призмою, через яку людина сприймає світ політики [10, с. 28–29].

Сучасна політична ментальність українців є переплетінням традиційних та новітніх настанов, де модерні елементи є продовженням закарбованих на підсвідомому психологічному рівні класичних елементів, що успадковані від попередніх епох та генерацій [19, с. 94].

Фундаментально важливо, що у геополітичному вимірі Україна є державою на «стику (зіткненні) цивілізацій» між Європою («західною» цивілізацією, «окцидентальною») та Азією («східною», орієнтальною). Такі двоїсті особливості історичного буття українців зумовлені, з одного боку, міцними зв'язками з європейськими країнами та географічною приналежністю до Європи, а з другого, – близькістю до цивілізації Сходу та перебуванням під впливом росії, що зумовило й причетність до азійської цивілізації. Особливістю становлення української самобутності є й те, що вона формувалася не лише в «точці перетину» Заходу і Сходу, а й Півночі та Півдня (шлях «з варяг до греків»), культури лісу й культури степу, Римської та Візантійської цивілізацій, землеробської й козацького стилю життя, фольклорно-язичницької та християнської культур тощо [13, с. 66–67].

Основні історичні події, що визначили політичну ментальність та політичні традиції українців:

- політичні традиції Київської Русі, Галицько-Волинського князівства (X–XII ст.);
- досвід перебування у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, усвідомлення власної самобутності та окремішності (XIII–XV ст.);
- імплементація Магдебурзького права у низці українських міст у XIV–XV ст.;
- здобутки Козацької держави (Гетьманщини) – зміцнення демократичних традицій та зародження української політичної нації (XVII–XVIII ст.);
- період бездержавності, перебування у складі інших держав; деструктивний вплив тоталітарного СРСР;
- відновлення державної незалежності.

Не вдаючись до детального історичного екскурсу, розглянемо знакові події та правові пам'ятки, що мали вплив на формування української політичної ментальності в цілому та політичних традицій зокрема.

Демократичні традиції українців простежуються з часів праукраїнської могутньої середньовічної держави X–XII ст. – Київської Русі. Найдавнішим джерелом права на українських землях був звичай – неписана правова норма. На основі звичаєвого права у Київській державі у XI–XII ст. князем Ярославом Мудрим та його синами було складено збірку законів «Руська правда», якою заборонено кровну помсту, гармонізовано стосунки відповідно до вічевого укладу Русі. Судовий устрій ґрунтувався на демократичних принципах рівності та загальності. Покарання було однаковим для злочинців будь-якого соціального стану. У державному керівництві домінував принцип дуалізму: князь – віче (народні збори). Князя можна було переобирати на народних зборах і навіть здійснювати над ним судочинство. У XVI ст. правові норми звичаєвого права і «Руської Правди» стануть основою Литовських Статутів.

Київська Русь ослабла через внутрішні конфлікти й зовнішні завоювання, потрапила під вплив та до складу інших державних утворень. Тривалий період бездержавності, колоніальна політика пануючих метрополій мали свій деструктивний вплив на усі сфери життєдіяльності українського народу, однак повністю асимілювати українців жодній країні не вдалося.

Частина українських територій з XIV ст. перебувала під владою спочатку Великого князівства Литовського, потім Речі Посполитої, Австро-Угорщини, що залучало українців до суспільно-політичних цінностей і порядків цих європейських країн, давало можливість отримати європейську освіту й поширювати сучасні ідеї на українських землях. У Речі Посполитій руська шляхта мала такий самий статус, як і польська, що було пов'язано з багатьма привілеями та можливостями [5, с. 56].

Запровадження магдебурзького права в українських містах у XIV–XV ст. сприяло європеїзації міського життя, утвердженню виборної системи місцевого самоврядування та судів, формуванню засад громадянського суспільства в Україні, дало змогу ввести міське життя у певні правові норми [18, с. 364]. Однак це стосувалося насамперед територій, розташованих уздовж Дніпра і на захід від нього.

Українські землі стали російською колонією у II пол. XVII ст., після Переяславської ради – переговорів між гетьманським та царським урядами, у результаті яких було укладено військово-політичний союз двох держав – Гетьманщини та Московського царства (1654 р.). Українці боролися за свої права й привілеї, козацький гетьман Б. Хмельницький очікував, що московський цар надасть їх православним українцям. Але в Московії як зараз, так і тоді не розуміли, що таке «права» та «привілеї», і виконання обіцянок не вважалося обов'язком царя. Тож первісна угода була зруйнована, обіцяні права швидко скасовані: Гетьманщину перетворили на обмежену адміністративну автономію без права зовнішньополітичних зв'язків, що фактично стало початком московської окупації України. Спроби гетьманів І. Виговського (1657–1659) та І. Мазепи (1687–1709) вийти з-під влади Московії і повернути Україну до європейського шляху розвитку зазнали невдачі.

Російські історики, переписуючи історію на замовлення влади, відводили Україні роль молодшого брата «великого» російського народу. Видатний український історик та політичний діяч М. Грушевський, обґрунтовуючи унікальність і самобутність української історії з часів Київської Русі, неодноразово вказував на те, що між українським і московським (російським) народами існує величезна історична, культурна і психологічна прірва, яку можуть не помічати лише засліплені впливом російської пропаганди. Українці історично є нацією західної культури, хоча серед них також помітні східні впливи. Росіяни, з іншого боку, представляють східний дух з виразним азійським впливом. Однак зусиллями представників росії, яким було наказано діяти «лисячим хвостом і вовчим зубом», починаючи з XIX ст. Україна була відірвана від Заходу й Європи та спрямована на північ і схід. У результаті вона «застрягла в глухому куті великоросійської культури і життя», а «все українське життя було вирване з нормальних умов, історично і географічно сформованого шляху і підпорядковане Російській імперії для експлуатації і грабунку» [14, с. 141–144].

У 1920-х роках Україна знову втратила шанс на власну державність, оскільки комуністи захопили державну владу обманним шляхом, знищуючи інтелігенцію і отримуючи народну підтримку популістичними гаслами й обіцянками, спрямованими на неосвічених, довірливих громадян, бажаючих швидкого та легкого покращення свого матеріального становища тощо.

Під час перебування українських земель у складі інших державних утворень, а особливо – Московського князівства, Російської імперії, СРСР українськість припинувалася та знищувалася: заборонялися українська мова та культура, мільйони патріотично налаштованих українців, представників української еліти були вбиті, закатовані, відправлені до трудових таборів з жахливими умовами для примусової рабської праці, зламани у психологічних лікарнях за опір тоталітарній системі й прагнення незалежності України. У мільйонів людей та їх рідних були зруйновані життя, але боротьба тривала і кожне зусилля мало значення. Відважні воїни часів Середньовіччя – козаки, повстанці та військові різних часів включно з Українською Повстанською Армією (УПА), шестидесятники та дисиденти, представники патріотично налаштованої інтелігенції та ін. завдяки всім цим людям Україна сьогодні є незалежною демократичною державою, українці зберегли мову та культуру, відстоюють свою самобутність та незалежність у XXI столітті.

У СРСР нехтувалися права й свободи громадян, духовність та історично сформований ціннісний фундамент, натомість панували нав'язані державою атеїзм, псевдоправосуддя, улесливність, патерналізм, деградація, психологія рабства, кар'єризм, бідність, корупція, контрабанда тощо. Патріотизмом вважався донос на інших. Доброта, милосердя, порядність, працьовитість підмінялися «класовою пильністю» і «комуністичною мораллю», породжуючи страх, недовіру, тривогу, підступність, поглиблюючи внутрішнє відчуження нації. У результаті цих процесів, що значною мірою контролювалися згори (СРСР та його колаборантами), українці набули низки ментальних характеристик, які з радянських часів гальмують прогрес українського суспільства: безвідповідальність і пасивність, зниження здатності до прийняття нових ідей та прийняття самостійних рішень; психологія виживання, що базується на прийнятті «меншого зла» та «аби не було гірше»; пристосуванство і зрадництво, комплекс меншовартості та «вторинності» тощо.

Влада СРСР суттєво обмежувала права та свободи своїх громадян, людське життя ніколи не було цінністю у комуністичній системі координат. Радянська ідеологія мала суттєвий вплив на формування історичної пам'яті українців, створюючи подвійну ідентичність та розмиваючи національну самовизначеність, підмінюючи українські національні цінності комуністичними. Примусові депортації, штучно створені радянською владою голодомори (найбільш трагічний 1932–1933 рр.), репресії фізично знищували українських патріотів, заможне селянство, традиційний спосіб життя. Формувався «*homo soveticus*» – радянська людина без почуття громадянства та національності, гвинтик у державній машині (легко замінити, не шкода втратити), такий собі раб без права голосу та вибору. Опозицію знищували морально й фізично. Це наклало свій відбиток на політично-економічне життя, на свідомість радянських людей і кількох поколінь вже незалежних пострадянських держав.

Розпад СРСР уможливив проголошення незалежності України «... продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні; виходячи з права нації на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами; здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України» [8] 24 серпня 1991 р. у приміщенні Верховної Ради УРСР, що «була взята в кільце синьо-жовтим морем прапорів» [16, с. 363] – більш як сотисячним натовпом українців.

Символічно, що текст Акту написав український громадсько-політичний діяч, дисидент, співзасновник Української гельсінської групи, народний депутат Верховної Ради чотирьох скликань, Герой України Левко Лук'яненко. У 1961 році радянська система оголосила йому смертний вирок за проукраїнську діяльність та ідею відриву УРСР від СРСР. Після 72 днів у камері смертників розстріл було замінено 15-ма роками ув'язнення в таборах суворого режиму. 30 років по тому саме в День свого народження Левко Лук'яненко отримав як подарунок те, за що мав отримати кулю, за що боровся з юнацьких років [16, с. 376]. Мільйонам українців, замордованим та вбитим радянською владою за непокору та патріотизм, не судилося

стати свідками таких змін. Мільйони українців, що у 1991 році раділи статусу незалежності України ще не знали, що попереду складний шлях фактичного здобуття незалежності від росії.

Тарас Стецьків, народний депутат п'ятох скликань, один з тих, хто у Верховній Раді готував Акт і голосував за нього, стверджує, що «здобуття незалежності почало процес виокремлення з російського імперського тіла, Помаранчевий майдан поставив Україну посередині між росією і Заходом, Революція Гідності через дев'ять років виразно розвернула Україну на Захід, а теперішня війна є вирішальною фазою справжньої геополітичної суб'єктності і справжньої держави» [17]. Однак, як і в 1917 році, так і в 90-х роках ХХ століття дався взнаки брак політичної еліти, інтелектуалів, технократів для здійснення ефективного державотворення. «Для політичного лідерства, пасіонарності були люди. У Народній раді 120 зі 125 були яскравими особистостями, які перемогли комуністів на мажоритарних округах. Але майже не було тієї другої когорти, тих, хто б міг обійняти управлінські посади, як в Польщі Бальцерович і його команда. Тут ми «провисли» і тому на українських посадах лишилася комуністична номенклатура» [17].

Україна отримала можливість будувати власну державу, базуючись на демократичних цінностях та свободах, в цілому характерних для української політичної традиції, все більше тяжіючи до Європи. Однак, на відміну від країн Балтії та Східної Європи, у перші десятиліття незалежності не пройшла на масовому рівні етап глибокого переосмислення та відторгнення радянської спадщини. Не було сформовано національну ідею, яку б підтримала більшість українців у різних частинах України. Це призвело до підвищеної вразливості суспільства до зовнішнього впливу та маніпуляцій, відсутності єдиної загальнонаціональної системи національних цінностей, загально визнаного вектору політичного розвитку.

Пережитки «радянськості» досі присутні у свідомості частини українського суспільства (загалом серед старшого покоління, яке пов'язує СРСР зі своєю молодістю, відчуттями соціальної стабільності та впевненості у майбутньому тощо). Після повномасштабного військового вторгнення РФ ідеалізація радянського минулого суттєво зменшилася, однак важливо враховувати, що через тривалий період перебування у межах різних державних утворень, український народ був змушений підкорятися й пристосовуватися без можливості будування власної держави. І навіть ті українці, яким вдавалося зайняти панівне становище, за поодинокими винятками, відстоювали, насамперед, власні інтереси та захищали себе й свій рід. Тому в свідомості українців закріпився образ влади, як ворожої сили, що лише експлуатує, примушує, залякує й карає. Звідси недовіра й зневага до інституту влади в цілому та її представників зокрема. До того ж в умовах підневільного стану розвивалися мімікрія, конформізм, формальне сприйняття суспільних ідеалів і норм, консерватизм, комплекс «меншовартості» [21, с. 170]. Сьогодні рівень корумпованості української влади продовжує бути не виправдано високим, а рівень суспільно-політичної активності українського суспільства досить низьким. Для більшості українців характерне, передусім, емоційне сприйняття діяльності політиків і, відповідно, замість ретельного аналізу суспільно-політичних подій та прагматичного підходу до ухвалення рішень маємо емоційні голосування за тих чи інших політиків і політичні партії. Не випадково, що нинішні показники соціально-економічного розвитку України є найнижчими в Європі, це є одним із безпосередніх наслідків «совкового» світосприйняття та світовідношення значної частини українського населення, сформованого під впливом радянської ідеології [12, с. 26].

Російська влада й досі вважає розпад СРСР найбільшою геополітичною катастрофою, має диктаторські імперські амбіції. Після виходу України з СРСР (1991 р.) росія реалізувала низку компаній її повернення у сферу свого впливу, не допущення інтеграції у європейський простір та вступу до НАТО, дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні та погіршення іміджу українців в очах світової спільноти. Однак українська державність поступово зміцнювалася, відбувалися ідеологічні трансформації суспільно-політичної свідомості українського народу – поступове переосмислення радянської спадщини як колоніальної, її відкидання у більшості населення, зростаюча підтримка європейського вектору розвитку [11, с. 311].

На становлення України як демократичної держави, зміцнення української політичної нації вплинула низка чинників, серед них три всеукраїнські революції – акції ненасильницької громадянської непокори, що відстоювали демократичні цінності та свободи:

- «Революція на граніті» ще у радянській Україні у жовтні 1990 р. за свободу від радянської влади, проти обмеження прав та приниження людської гідності радянською системою.
- «Помаранчева революція» (2004 р.) – через фальсифікацію виборів, коли громадяни відчували, що їх позбавляють права обирати владу.
- «Революція Гідності» (2013–2014) – через не врахування інтересів народу і відхід від обраного європейського вектору розвитку, через обурення організованим владою побиттям студентів (учасників мирної акції протестів) та загалом наступом влади на громадянські права і свободи, за свободу від тиранії.

На масовому рівні критичне переосмислення радянської спадщини, розпочалося саме після Революції Гідності та порушення РФ територіальної цілісності України.

Після Помаранчевої революції 2004 р. та особливо після Революції Гідності 2013–2014 рр., військового вторгнення РФ в Україні суттєво зріс рівень національної самосвідомості та гордості. Обрання

європейського вектору розвитку сприяло звільненню від «радянської спадщини». Проявами національної самосвідомості стали демонтаж радянських символів та звільнення міст від пам'ятників Леніну та інших радянських вождів, перейменування вулиць, площ, населених пунктів та ін.; відбулося підвищення статусу та престижу української мови, переосмислення історії, активізація розвитку української музики, кіно та інших сфер культури.

Тривала ідеологічна інформаційна війна рф проти України у 2014 році переросла в гібридну з анексією українських територій та військовими діями на Сході [3]. 24 лютого 2022 року рф розпочала повномасштабне військове вторгнення в Україну, спричинивши смерть, руйнування та міграційну кризу такого масштабу, якого Європа не бачила з часів Другої світової війни [1; 6, с. 49]. Ця війна є неприпустимим геноцидом проти мирної країни, що порушує світовий порядок, сповнена злочинів проти цивільного населення, руйнування інфраструктури, сіл і цілих міст, тероризму, брехливої пропаганди та погроз застосування ядерної зброї [4; 7]. Російська влада та підконтрольні їй ЗМІ поширюють інформацію про нібито «звільнення» українських міст, фактично ж російські найманці захоплюють те, що залишається від міст і селищ після тотальних обстрілів авіабомбами та всіма можливими видами зброї включно з забороненими.

Прагнучи ослабити й підкорити українців російська влада консолідувала та зміцнила українське суспільство, спричинила масове відторгнення всього російського, радянського. Таким чином трагедія повномасштабної війни стала поштовхом для трансформації національної ідентичності українців, переосмислення пануючих у суспільстві стереотипів, наративів, схильностей до певних поглядів та традицій.

З найдавніших часів, Україна розвивається як частина європейської цивілізації, протистоїть східній деспотії, у політичній традиції історично тяжіє до демократичного типу держави, на відміну від авторитарної моделі росії. Серед основних політичних традицій та рис української політичної ментальності волелюбність, індивідуалізм, схильність будувати ефективні горизонтальні зв'язки та самоорганізовуватися, повне неприйняття диктаторських та авторитарно-волюнтаристських практик. Такі ціннісні засади, що характерні для народів європейських країн, сприяли історичному збереженню та відродженню української нації [2, с. 59].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Політична ментальність українського суспільства, його політичні традиції відображають розвиток правової свідомості, поєднання традиційних історично сформованих поглядів та сучасних модерних елементів. До конструктивних рис можемо зарахувати підтримку демократичних цінностей та свобод; волелюбність і повне неприйняття диктаторських практик; схильність до самоорганізації та самоврядування (громадоцентризму); звязатість та єднання у відстоюванні справедливості; індивідуалізм. До деструктивних: надмірну емоційність в ухваленні політичних рішень та слабкість раціонального компоненту; сформований у час перебування у колоніальному статусі комплекс меншовартості; роз'єднаність українських етнічних територій та, відповідно, суспільства (Захід/Схід, мовне питання, релігійні вірування та ін.); недовіра до влади, небажання виконувати її закони; досить високий рівень толерування корупції та зловживань владою; етатистський патерналізм, орієнтація на харизматичних лідерів та ін. Ці риси, в цілому характерні для українського суспільства, сформовані протягом історичного існування українського народу через досвід переживання певних подій, впливають на функціонування політичної системи, на формування й діяльність громадянського суспільства тощо. Вони не є константами і трансформуються відповідно до сучасних потреб, проблем, перспектив.

Зasadничим завданням сьогодення є збереження української державності, модернізація та реформування основних сфер життєдіяльності відповідно до європейських стандартів, забезпечення демократичних цінностей і свобод, оновлення політичної системи відповідальними фаховими управліннями, подолання корупції, євроатлантичний курс України як правової держави у поєднанні з плеканням українськості (національної ідентичності, мови, культури тощо), захист прав людини у співпраці з міжнародною спільнотою.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі можуть бути скеровані на дослідження трансформації політичної ментальності українського суспільства в умовах війни та процесів євроатлантичної інтеграції.

Список використаної літератури:

1. *Hordiichuk O.* The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine / *O.Hordiichuk* // West versus East, Tyranny versus Democracy. – ETHICS IN PROGRESS. – 2023. – Vol. 14 (1). P. 4–23. <https://doi.org/10.14746/eip.2023.1.1>
2. *Hordiichuk O.* Polityczne i mentalne aspekty integracji Ukrainy z Europą / *O.Hordiichuk, T.Dekert, Y.Lysetska.* – Przegląd Politologiczny. – 2024. – № 2. – P. 59–75. <https://doi.org/10.14746/pp.2024.29.2.5/>
3. *Hordiichuk O.* How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine / *O.Hordiichuk, A.Halapsis, M.Kozlovets.* – *Przegląd Strategiczny.* – 2023. – № 16. – P. 345–362. <https://doi.org/10.14746/ps.2023.1.25/>

4. *Mishalova O.* Russia's War in Ukraine as a "War for Identity" and Appropriation of Cultural Tradition / *O.Mishalova, O.Hordiichuk, O.Sokolovskiy* // ETHICS IN PROGRESS. – 2024. – № 15 (1). P. 73–94. <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>.
5. *Nagielski M.* Українці. In Pod wspólnym niebieniem / *M.Nagielski* // *Narody dawnej Rzeczypospolitej*, edited by Michał Kopczyński and Wojciech Tygielski. – Warszawa: Muzeum Historii Polski. – 2010. – P. 55–78.
6. *Plokhly S.* The Russo-Ukrainian War: The Return of History / *S.Plokhly*, New-York : W.W. Norton&Company, 2023. – 400 p.
7. *Snyder T.* The War in Ukraine Is a Colonial War / *T.Snyder* // *The New Yorker*. – 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war>
8. Акт проголошення незалежності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.
9. *Андрусишин В.* Радянський тоталітаризм, homo sovieticus і деформація змісту українських політичних традицій / *В.Андрусишин* // *Культурологічний альманах*. – 2022. – № 4. – С. 160–165.
10. *Балтаджи П.* Поняття «ментальність» у сучасних наукових дослідженнях / *П.Балтаджи* // *Актуальні проблеми політики*. – Одеса : Фенікс. – 2012. – Вип. 45. – С. 21–28.
11. *Гордійчук О.* Ментальність у добу глобалізації: монографія / *О.Гордійчук*. – Житомир : Вид-во "НОВОград", 2021. – 372 с.
12. *Гордійчук О.* Вплив комуністичної ідеології та радянської дійсності на ментальність українців: соціально-філософський аналіз / *О.Гордійчук* // *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. – 2019. – № 24. – С. 25–31.
13. *Гордійчук О.* Вплив культурно-цивілізаційних векторів "Захід-Схід" на формування та трансформацію української ментальності. Польща & Україна. / *О.Гордійчук* // *Українська полоністика*. – 2020. – № 18. – С. 65–75.
14. *Грушевський М.* Хто такі українці і чого вони хочуть? / *М.Грушевський*. – Київ, 1991.
15. *Заславська О.* Політичні традиції як важливий соціокультурний інститут розвитку сучасного суспільства / *О.Заславська* // *Політикус*. – 2016. Вип. 2. – С. 159–163.
16. *Зінченко О.* Як українці зруйнували імперію зла / *О.Зінченко*. – Х. : Віват, 2024. – 560 с.
17. *Льїна М.* Як Україна проголосувала незалежність / *Льїна М.* // *Твоє місто, серпень 2023* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://tvoemisto.tv/exclusive/malo_hto_znaie_chomu_same_24_serpnya_abo_yak_ukraina_progoloshuvала_nezalezhnist_153783.html.
18. *Кириченко Ю.* Поширення Магдебурзького права та його особливостей в містах України / *Ю.Кириченко*. – Форум права. – 2011. – № 4. – С. 361–366.
19. *Поліщук І.* Модерна політична ментальність українського народу / *І.Поліщук* // *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. – 2018. – № 2 (37). – С. 93–106.
20. *Попадинець Г.* Національна ментальність як чинник розвитку української правової культури (від княжої доби до кінця 18 ст. / *Г.Попадинець* // *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. – 2007. – №10. – С. 222–233.
21. *Рубан А.* Визначальні чинники та особливості української політичної ментальності / *А.Рубан* // *Регіональні студії*. – 2022. – № 29. С. 167–171.
22. *Рудакевич О.* Традиції як базовий елемент національної політичної культури / *О.Рудакевич* // *Політологічний вісник : зб. наук. праць*. К. : ІНТАС, 2010. – Вип. 49. – С. 291–299.
23. *Фоломєєв М.* Патерналістські політичні традиції в системі відносин української держави та суспільства / *Фоломєєв М.* // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія «Питання політології»*. – 2009. – Вип. 15. – С. 148–155.

References:

1. Hordiichuk, O. (2023), «*The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine*», *West versus East, Tyranny versus Democracy*, ETHICS IN PROGRESS, Vol. 14 (1), pp. 4–23, <https://doi.org/10.14746/eip.2023.1.1>
2. Hordiichuk, O., Dekert, T., & Lysetska, Y. (2024), «*Polityczne i mentalne aspekty integracji Ukrainy z Europą*», *Przegląd Politologiczny*, № 2, pp. 59–75, <https://doi.org/10.14746/pp.2024.29.2.5>
3. Hordiichuk, O., Halapsis, A., & Kozlovets, M. (2023), «*How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine*», *Przegląd Strategiczny*, № 16, pp. 345–362. <https://doi.org/10.14746/ps.2023.1.25>
4. Mishalova, O., Hordiichuk, O. & Sokolovskiy, O. (2024), «*Russia's War in Ukraine as a "War for Identity" and Appropriation of Cultural Tradition*», ETHICS IN PROGRESS. № 15 (1). pp. 73–94. <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>
5. Nagielski, M. (2010), «*Українці*». In *Pod wspólnym niebieniem*, *Narody dawnej Rzeczypospolitej*, edited by Michał Kopczyński and Wojciech Tygielski, Warszawa: Muzeum Historii Polski, pp. 55–78.
6. Plokhly, S. (2023). *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*, New-York: W.W. Norton&Company, 400 p.
7. Snyder, T. (2022). «*The War in Ukraine Is a Colonial War*», *The New Yorker* [Online], available at: <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war>
8. Акт проголошення незалежності Украйины, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
9. Andrusyshyn, V. (2022), «*Radyans'kyi totalitaryzm, homo sovieticus i deformatsiya zmistu ukrayins'kykh politychnykh tradytsiy*», *Kul'turolohichnyy al'manakh*, No. 4, pp. 160–165.

10. Baltadzy, P. (2012), «Ponyattya «mental'nist'» u suchasnykh naukovykh doslidzhennyakh», *Aktual'ni problemy polityky*, Odesa: Feniks, Issue 45, pp. 21–28.
11. Hordiychuk, O. (2021), *Mental'nist' u dobu hlobalizatsiyi: monohrafiya*. Zhytomyr, Vyd-vo "NOVOhrad".
12. Hordiychuk, O. (2019), «Vplyv komunistychnoy ideolohiyi ta radyans'koyi diysnosti na mental'nist' ukrayintsiv: sotsial'no-filosofs'kyy analiz», *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filosof's'ko-politologichni studiyi*, No. 24, pp. 25–31.
13. Hordiychuk, O. (2020), «Vplyv kul'turno-tsyvilizatsiynykh vektoriv "Zakhid-Skhid" na formuvannya ta transformatsiyu ukrayins'koyi mental'nosti. Pol'shcha & Ukrayina», *Ukrayins'ka polonistyka*, No. 18, pp. 65–75.
14. Hrushevs'kyi, M. (1991), *Khto taki ukrayintsi i choho vony khochut'?* Kyiv.
15. Zaslavs'ka, O. (2016), «Politychni tradytsiyi yak vazhlyvyi sotsiokul'turny inshytut rozvytku suchasnoho suspil'stva», *Politykus*, Issue 2, pp. 159–163.
16. Zinchenko, O. (2024), *Yak ukrayintsi zruynuvaly imperiyu zla*, KH.: Vivat.
17. Il'yina, M. (2023), «Yak Ukrayina proholoshuvala nezalezhnist'», *Tvoje misto, serpen'* [Online], available at: https://tvoemisto.tv/exclusive/malo_hto_znaie_chomu_same_24_serpenya_abo_yak_ukraina_progoloshuva_la_nezalezhnist_153783.html
18. Kyrychenko, Yu. (2011), «Poshyrennya Mahdeburz'koho prava ta yoho osoblyvostey v mistakh Ukrayiny». *Forum prava*, No 4, pp. 361–366.
19. Polishchuk, I. (2018), «Moderna politychna mental'nist' ukrayins'koho narodu», *Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho»*, No 2 (37), pp. 93–106.
20. Popadynets', H. (2007), «Natsional'na mental'nist' yak chynnyk rozvytku ukrayins'koyi pravovoyi kul'tury (vid knyazhoyi doby do kintsya 18 st.)», *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Filofofs'ki nauky*, No 10, pp. 222–233.
21. Ruban, A. (2022), «Vyznachal'ni chynnyky ta osoblyvosti ukrayins'koyi politychnoyi mental'nosti», *Rehional'ni studiyi*, No 29, pp. 167–171.
22. Rudakevych, O. (2010), «Tradytsiyi yak bazovyy element natsional'noyi politychnoyi kul'tury», *Politolohichnyy visnyk: zb. nauk. prats'*, K.: INTAS, Issue 49, pp. 291–299.
23. Folomyeyev, M. (2009), «Paternalist-s'ki politychni tradytsiyi v systemi vidnosyn ukrayins'koyi derzhavy ta suspil'stva», *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu im. V. Karazina. Ser. «Pytannya politolohiyi»*, Issue 15, pp. 148–155.

Hordiichuk O.

Evolution of political traditions and mentality of Ukrainian society

Abstract. The article analyzes the processes of formation and evolution of political traditions and mentality of Ukrainian society, their impact on public sentiment and political decision-making, which can be both supportive and legitimate foundation, as well as rejection and denial, and an obstacle to political and economic development.

Due to the peculiarities of its historical development and geopolitical location, Ukraine has strong ties with European countries and shares similar values, and is geographically part of Europe. Ukrainian political traditions are based on support for democratic principles and freedoms, rejection of dictatorial authoritarian practices, the ability of Ukrainian society to self-organize and build effective horizontal ties, and individualism. Ukrainians, like Europeans, consider the dignity of the human person as a fundamental value, and violence as unacceptable and humiliating. During national revolutions and in times of war, Ukrainians bravely defend the Motherland, protecting their freedom even at the cost of their lives. These fundamental features of the Ukrainian political mentality contributed to the formation of the Ukrainian political nation, and in combination with Cossack military traditions, the experience of the Ukrainian Insurgent Army and a number of patriotic organizations, they influence the heroic military confrontation with Russia today.

However, the long stay of Ukrainian lands as part of other state entities, the imposition of different models of seeing the world, values, beliefs, the extermination of the political elite and patriotic activists and their families, etc. also reflected in the political traditions, moods, preferences, patterns of behavioral reactions of Ukrainian society. Especially destructive was the influence of Russian state entities, the period of being part of the USSR, which shaped the consciousness of homo soveticus – a cog in a totalitarian state system with limited rights and opportunities.

Keywords: political traditions; political mentality; European values.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2024.